

UN CANÇONER FET AMB AMOR,
TENACITAT I PULCRITUD

Sovint he tingut a les mans *El cançoner de Pineda* de Sara Llorens de Serra i sempre he sortit enriquit i deutor de la consulta, amb un sentiment de respecte i admiració per l'autora, per la dona que va saber concebre'l i redactar-lo amb tanta cura i amb un afecte no dissimulat pels materials i per la gent i el país que l'hi havien fornit i que ella ens transmetia amb ajustada precisió. Comprenia que era un cançoner singular dins els esquemes habituals i que anava més enllà de la recerca de la cançó folklòrica centrada i limitada a l'àrea reduïda d'una població més aviat petita, tot i que aquesta circumstància constitueix sempre una valoració important i positiva en els estudis folklòrics de la cançó popular, ja que ens permet de conèixer unes constants i uns valors reiterats d'una zona limitada. Ara que se me n'ha encomanat unes pàgines de presentació que m'han obligat a documentar-me sobre l'autora i fer les degudes anàlisis del llibre, la meva estima d'aquesta obra ha crescut perquè em sembla haver-ne copsat el sentit i la múltiple intencionalitat, que la fan una aportació meritòria, tant en els propòsits com en els resultats.

L'autora, Sara Llorens i Carreras, nasqué, el 5 de novembre de 1881, a la petita ciutat de Lobos, a la República Argentina i a un centenar de quilòmetres de Buenos Aires. Era filla d'uns immigrants de Pineda, Joan Llorens i Horta i Emília Carreras i Parrera. Al carrer Major de Pineda existeix encara la casa pairal dels Llorens, fogar d'altres emigrats a l'Argentina. Els Carreras, vinculats a Pineda de segles, hi havien posseït can Carreras de l'Arboçeda, al cim de la muntanya, can Valls, al fons de la vall, i, a la vila, can Carreras, també al carrer Major.

Sara Llorens era la mitjana de cinc germans, dels quals Manuel i Joan restarien a l'Argentina mentre que els altres tornarien a Catalunya. Francesca, una de les seves germanes, no es va casar i va viure sempre amb Sara. Jove encara, va passar a residir, amb la seva mare i els seus germans, a Barcelona, on va cursar estudis a l'Escola Normal de Magisteri, al Conservatori, a l'Escola Llotja de Belles Arts i a l'Escola d'Institutius, entitat, aquesta darrera, on va establir una llarga i profunda coneixença amb el folklorista Rossend Serra i Pagès, que havia d'influir-la decisivament com a mestre al llarg del seu procés de recerca i exposició. El mestre (Barcelona, 1863-1929) va dirigir la «Biblioteca Folklorica Catalana» i va ésser cofundador de l'«Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya». Es va distingir pels seus intents de fer del folklore una ciència global que requereix mètode i estudi rigorós i una atenció sempre renovada per les aportacions i teories més prestigioses d'aquesta disciplina arreu del món. Hom va dedicar-li un volum d'homenatge als seus cinquanta anys de docència, i Sara Llorens hi va participar, a més de la selecció i tria dels treballs de l'homenatjat, amb una extensa i erudita *Nota biogràfica del mestre Rosend Serra Pagès*, que obre el volum. La relació entre mestre i deixeble no es va estroncar mai.

El 1900 Sara Llorens coneix el que esdevindria prestigiós polític socialista Manuel Serra i Moret, dos anys i mig més jove que ella, i es va prometre al cap de poc, el 17 d'octubre, un dia transcendent en la vida de Sara. Tanmateix, el setembre de 1901 Manuel Serra parteix cap a Nova York per cursar estudis als Estats Units. La tardor de 1902, Sara, a conseqüència d'una excursió accidentada al Montseny, contreu un fort refredat que se li complicaria en hemoptisi i més endavant en una tuberculosi aguda i progressiva que la va obligar, pocs anys després, en 1906, a allitar-se en estat molt greu. Informat de la gravetat per una carta de la mare de Sara, Manuel Serra i Moret va retornar a Catalunya l'octubre de 1906. Sara Llorens, prostrada al llit i abandonada ja la seva llarga i dura lluita contra la malaltia durant quatre anys i desnonada pels metges, experimenta una considerable milloria amb el retorn del promès, i una nova voluntat de viure i superar el decaïment moral i corporal fa que es redreci i recuperi bona part de la salut, tal com ella mateixa manifesta a les pàgines d'*El llibre del cor* en una confessió viva i entranyable. Això no obstant, la malaltia continuarà durant la resta de la

seva existència, tot i superar-la parcialment per una poderosa voluntat de viure, de treball i de donació als altres.

Serra i Moret va manifestar en algun lloc que, tot seguit de la retrobada, ell i Sara van experimentar un canvi profund de mentalitat confessional, sense que l'un influís en l'altre. «Ens havíem acomiadat —diu— essent catòlics convençuts i ens retrobàrem racionalistes i analistes.»

Deu dies després de l'arribada de Manuel Serra, Sara es desplaça a les Canàries, a causa del seu clima benigne. L'acompanyen la mare i la germana soltera i s'installen al Valle de Orotava. Un parell de mesos després, Serra i Moret es reuneix amb elles. Acabat l'hivern, retorna a Barcelona, molt canviada i millorada, amb la seva mare i la seva germana.

Edita, el mateix any 1906, el seu primer llibre, *Petit aplec d'exemples morals*, amb pròleg de Rossend Serra i Pagès. Hi transcriu quinze petites històries recollides a l'Ordal (Alt Penedès) de viva veu, i les analitza i comenta amb erudició i sistemàticament, comparant-les amb materials semblants d'altres cultures i valent-se d'una copiosa bibliografia; una metodologia que usará més endavant per al seu *Rondallari de Pineda*, considerat la seva millor obra. Abans, però, ja havia publicat articles i col·laboracions en revistes locals, en general dedicats a folklore i costumari sobre la condició de la dona.

La primavera i l'estiu de 1907 els passa a Barcelona i, arribat l'hivern, s'embarca a l'Argentina, acompanyada del seu germà Joan, que havia vingut a Catalunya per casar-se i ara retornava al seu lloc d'origen, Trenque Lauquen, a uns quatre-cents quilòmetres de Buenos Aires. Allà, però, a causa d'un canvi sobtat de temperatura, contreu una pulmonia doble. Hom tramet la mala nova a Manuel Serra, que aleshores cursava estudis d'economia i política a Londres. Ja a l'Argentina, Manuel i Sara decideixen casar-se: ho fan, pel civil, el 5 de gener de 1908, a l'estancia del germà d'ella.

Tornen al cap d'un mes i s'installen novament a les Canàries, on ella viurà tres anys i mig, excepte els estius, que passa a Catalunya. L'estat de salut de Sara millorava progressivament a les illes, reconfortada pels metges i els amics i posseïdora d'una forta fe en la vida.

L'estiu de 1912 el matrimoni retorna definitivament a Catalunya i va a viure a Pineda, a can Carreras de l'Arboceda, a mun-

tanya, que habiliten convenientment i confortable, pensant en l'estat de salut d'ella. Hi era de destacar la copiosa biblioteca que hi van aplegar, de folklore i costumari, per part de Sara, i d'economia i política, pel que fa a Serra i Moret.

Aquest període passat a Pineda, de 1912 a 1937, constitueix el de la plenitud de Sara Llorens. Ella i Manuel Serra hi resideixen habitualment, alternant les estades entre la masia muntanyenca de can Carreras de l'Arboceda i can Carreras de la vila, els primers anys amb preferència a la primera, a causa de la salut de Sara, i els darrers, al poble. Pocs són els seus desplaçaments: Barcelona, Ribes de Freser, Gombrèn, Vic i les Planes de Cantognròs. A la primera ciutat hi tenien pis; a Ribes i a Gombrèn hi va anar alguns estius; a Vic, algunes vegades, per tal com la família Serra i Moret n'era originària; i a les Planes ella hi tenia una germana casada. Tanmateix, el setembre de 1925 va fer un viatge a l'Argentina per veure els seus germans; a mitjan juliol de l'any següent era de retorn a Pineda.

A la vila dels seus majors desplega una extraordinària activitat en recollir i estudiar el folklore —una activitat, tanmateix, que s'estenia a qualsevol lloc on Sara es trobava—, per la seva forta disponibilitat de contacte humà i social i per la seva curiositat científica i humana. Es va interessar, d'altra banda, pels afers que preocupaven o afectaven Pineda, mitjançant la col·laboració amb l'obra política i social del seu marit o bé adherint-se i impulsant iniciatives que enaltissin i milloressin la condició dels pinedencs, com, entre d'altres, la creació de la Biblioteca Popular i el Patronat dels Vells. Així mateix, cal destacar les obres que va redactar per als components del grup de teatre de la població, d'entre les quals *La Venta focs*, amb música composta per ella mateixa, i *Visions de Catalunya*, en cinc quadres destinats a escenificar episodis de la història catalana, obres, ambdues, que es difongueren, més enllà de l'àmbit local, arreu de Catalunya. Hi escriu, a més, nombrosos articles de les seves afeccions per a la premsa local, «Vida Nova», majorment. Indubtablement, la dedicació més important Sara Llorens la va desplegar i concretar en el camp del folklore, en especial el local, dins un ample ventall que anava des de les llegendes, rondalles, cançons i històries de bruixes fins a reculls de remeis casolans i, sobretot, als usos i costums populars. Sara Llorens va aconseguir de fer-se una teoria general del folklore, molt personal, partint de la pròpia refle-

xió, d'una ampla i dilatada experiència i d'una lectura actualitzada de la bibliografia especialitzada més solvent, sense oblidar el seu deute contret des dels primers anys i de sempre amb el magisteri de Rossend Serra i Pagès.

Cal notar, tanmateix, que la labor científica de Sara Llorens no es limita a la sola difusió en l'àmbit de Pineda —molt important, aquest, i essencial pel que fa a la recollida de material i el corresponent estudi—, sinó que s'estén amb nombroses col·laboracions a publicacions periòdiques, com «Catalana», «Feminal», «Lectura Popular», «Arxiu de Tradicions Populars», «Catalunya» i encara d'altres.

Per motius de salut i seguretat, deixa Catalunya i retorna a l'Argentina el 1937 i hi resideix fins a 1948, any que passa a viure a Perpinyà fins al seu decés, el 17 d'abril de 1954. En totes aquestes estades no va oblidar mai la seva passió pel folklore català i el seu amor per la pàtria, traduïts en conferències i articles, donats a conèixer quan en tenia l'avinentsa. A Perpinyà aparegué la seva obra autobiogràfica, tan emotiva, *El llibre del cor*, uns mesos després de la seva mort, molt sentida, tant a l'exili exterior com a l'exili interior, pels amics i adeptes, que eren molts.

Sara Llorens de Serra va escriure un nombre important de treballs i estudis repartits en nombroses revistes i altres publicacions periòdiques, com ja hem dit. Entre els seus projectes de llibre esmentarem *El rondallari de Pineda*, enllestit per ella i a punt de veure la llum, però que avui es dona per perdut. Havia de formar part d'un ambiciós projecte de redacció del *Folklore de la Maresma*, del qual, com ja veurem, només aparegué *El cançoner de Pineda*, i que hauria constituït un ample corpus del nostre folklore posat en relació amb l'universal i analitzat científicament. *El rondallari*, del projecte i alguns continguts del qual l'autora n'havia anat donant notícia, havia d'incloure 147 rondalles, publicades en deu volums. Se sap que a primeries de 1917 Sara havia lliurat les primeres quinze rondalles a l'editorial Miquel-Rius, que va encomanar, a través del seu propietari, el filòleg Ramon Miquel i Planas, 130 dibuixos a «D'Ivori», dels quals noranta ja s'havien gravat. Insistim, però, en la pèrdua d'aquest volum, inclosos els gravats. Un altre projecte va ésser el del seu *Llegendari*, un aplec i classificació de llegendes pròpies de Pineda i els seus voltants, amb un total de noranta-dos espècimens,

la majoria de caire religiós. En canvi, sí que va ésser publicat, com ja hem vist, *El llibre del cor*, un diari íntim, redactat durant el 1915, que implica un cant a la vida i a la joia de viure, al mateix temps que una penyora d'amor i gratitud al seu espòs, Manuel Serra i Moret. D'una gran puresa expressiva i un profund i apassionat abrandament femení, el llibre va colpir i es va exhaurir aviat. Avui és molt difícil de consultar, ja que són pocs els exemplars conservats i qui en posseeix algun no se'n desprèn fàcilment. De fet, però, el llibre més difós de Sara Llorens són els seus *Monòlegs per a infants*, dels quals es van fer dues edicions, l'una el 1918 i l'altra el 1929, i van obtenir un ample ressò entre la població escolar. Són tretze monòlegs, dos dels quals amb música de la nostra autora, representables per nens i nenes de quatre a tretze anys. En un llenguatge planer, s'hi desenvolupen temes que basculen entre l'humor candorós i la reflexió moralitzadora. Constitueixen, finalment, l'aportació d'una dona amb vocació de mestra i educadora d'un sentit ètic escrupolós i extremament comprensiu de la llibertat i la completa formació humana dels infants.

El 1981, amb motiu del centenari del seu naixement, la vila de Pineda es bolcà en la rememoració, l'afecte i l'elogi de Sara Llorens de Serra, la dona i l'escriptora que tant s'esforçà pel benestar social i cultural de la vila, que ella, a més, va fer centre de les seves investigacions folklòriques. Hi foren evocats aspectes de la seva vida i la seva obra, amb reconeixença i voluntat de justícia i record pòstums. La revista pinedenca «Contrapunt» s'hi va distingir d'una manera particular, amb aportacions de primera mà.

Cal que destaquem ara *El cançoner de Pineda*, objecte de la present reedició. La voluntat de Sara Llorens era la de recollir tot el material folklòric de Pineda i el seu entorn, classificar-lo, estudiar-lo i comparar-lo amb els productes i les manifestacions corresponents d'altres cultures, per, finalment, publicar-lo, cosa, aquesta de la publicació, que no va assolir en la mesura de l'esforç del treball realitzat. Sota la influència de les tesis —val a dir que sovint discutibles i potser no prou coherents— de Serra i Pagès, la seva ambició es va traduir en una ingent quantitat de material anotat i comentat que no va tenir ocasió de publicar íntegrament en volum, com ja hem tingut ocasió de veure. *El cançoner de Pineda* n'és, en un cert sentit, una remarcable excep-

ció. Concebut com un aspecte de la totalitat ambicionada i com el resultat d'un estudi intern i comparatiu prou sòlids, a darrera hora es decidí a publicar-lo, sense l'estudi pertinent, bé que amb una suficient anotació a un bon nombre de cançons, com a obra autònoma, integrada, però, en una molt àmplia col·lecció titulada *Folklore de la Maresma*, de la qual és el primer i únic volum aparegut. Segons que sembla, la impressió d'*El cançoner de Pineda* va ésser un suggeriment de Rafael Patxot i Jubert, el mecenes i impulsor de la magna Obra del Cançoner Popular de Catalunya, que, pels volts de 1929, convencé Sara Llorens de publicar-lo segons els models aleshores habituals d'obres d'aquesta naturalesa. L'autora hi accedí no gaire convençuda, per tal com, segons que ja hem vist, hauria preferit incloure tot el material aplegat, fos quin fos el gènere, en una obra única que donés sentit comprensiu i totalitzador a l'anàlisi crítica i comparativa de cada cançó. Hom va suprimir, altrament, els comentaris científics de les cançons i grups de cançons, reduint-los a notes i remarques puntuals i imprescindibles en el cançoner, d'on que l'edició pugui considerar-se abreujada respecte al projecte inicial de l'autora.

El cançoner de Pineda es caracteritza abans que tot per la seva absoluta fidelitat a la realitat folklòrica, doncs al material recollit, és a dir, les cançons que hi són transcrites, obtingudes directament de cantaires i recitadors del poble. D'aquí els encerts i les mancances naturals d'aquests productes espontanis de la tradició oral, d'aquests testimoniats virginals, oferts a la impremta sense retoc al llarg de l'aplec, recollit durant anys i exposat al lector com a material per a un futur estudi erudit i com a element cultural ètnic, definidor dels valors d'un poble. La tasca de recollida de tota mena de material folklòric, Sara Llorens la va emprendre ja durant les vacances de 1902, i aconseguí de reunir unes 170 cançons. L'estiu de 1912, ja de retorn a Catalunya i afincats a Pineda definitivament, la reprengué amb altres sovintejats lapses temporals, per tal com necessitava qui li transcrivís les melodies i, en alguna ocasió, havent sofert la pèrdua d'una part del material cançonístic recollit. D'altra banda, un agreujament de la seva malaltia la separà durant anys del treball emprès, fins que, dévers 1927, va poder recuperar part del material perdut, augmentar el cabal de cançons i revisar a fons el recull per a la seva publicació, que s'esdevingué l'any 1931.

Sara Llorens s'excusava en alguna ocasió del caràcter local del seu *Cançoner* i enaltia l'esforç de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya —a la qual més tard va llegar tot el seu material cançonístic— per la seva universalitat i el seu sentit de la totalitat. Però no hem d'oblidar que l'estudi cenyit a una població o a una comarca ofereix un interès molt especial a causa de la immanència i la relació profunda entre el material i els homes d'un terrer concret i precís, la qual cosa proporciona punts de reflexió i d'estudi ben sòlids al folklorista, l'etnòleg, l'antropòleg i el sociòleg.

El cançoner de Pineda conté 238 cançons —sense comptar les 105 follies o corrandes transcrits per la col·lectora com a complement del núm. 219—, de les quals 210 duen la melodia corresponent. El llibre és dividit en nou seccions, força desiguals d'extensió, que apleguen i distribueixen el material segons criteris no prou ben definits, almenys a l'albir d'una perspectiva actual: Cançons de capta; Balls; Cançons de bressar; Cançons de mar; Cançons de l'art de la terra; Cançons de menar bestiar; Cançons de tonada coadjuvadora —és a dir, en què la música no és determinant del text—, secció subdividida en Cavalleresques, amoroses i llegendàries, De lladres, Històrico-polítics i Satíriques; Cançons de diada i d'època —Nadales, Carnavalesques, Quaresmeres, Les caramelles o els goigs, Goigs de porta, Cançons d'enramades i d'altres festes de carrer i Cançons d'Advent—; i Cançons de tonada evocadora —Bàquiques i Religioses.

El cançoner de Pineda de Sara Llorens de Serra continua essent vàlid, malgrat discrepar dels criteris actuals de distribució del material, que són uns altres que no pas els de l'escola a la qual ella s'afiliava. És un recull dens i estrictament fidel a les fonts folklòriques, sense retoc i sense falseig, que fa testimoniatge d'un estat de la cançó catalana en un punt concret de la nostra geografia i durant uns anys determinats, amb la seva particular imbricació històrica, lingüística i etno-antropològica. I és, sobretot, en la llunyania dels temps, una obra singular feta en l'amor, la tenacitat i la pulcritud d'una dona admirable.

Josep Romeu i Figueras
Barcelona, març de 1992